

KOZMA GYULA*

Csak tiszta forrásból – Még egyszer Puskás Tivadarról

A muzeológusoknak – sok egyéb között – van egy nagyon kemény kötelemük, nevezetesen az, hogy a kiállításokban elhelyezett valamennyi mondatukban állítottakat tárggyal, okmánnyal, fotóval szigorúan bizonyítaniok, dokumentálniok kell.

E sorok írója 1981-ben szembesült e követelménnyel először, amikor a „100 éves a telefon Magyarországon” témájú kiállítás megrendezését kapta feladatul. Alapvetően két dolgot, két Puskás szerzőségű feltalálást kellett volna dokumentálnia, a telefonközpontét és a telefonhírmondóét.

A telefonközponttal kapcsolatban fellelhető források nagyon vérszegénynek bizonyultak. De jószerint nincs is más, mint az egyetlen, a mindig, mindenhol említett s már mindenki által jól ismert Edison fotó, alatt két – nem tévedés: *kettő* – dedikációval. Először egy szikárabb szöveg, így: Puskás Albertnének *Thomas A. Edison*.

Másodszor: „*Puskás Tivadar* volt a világon az első ember, aki a telefonközpont gondolatát felvetette.” T.A.E.

A két aláírás magyarázatát családi szóbeli közlésből ismertem meg. A legfiatalabb Puskás fivér, Albert unokája – maga is Puskás Tivadar – mesélte el a szívességi dedikáció történetét. Perben szerették volna a család Edison-kapcsolatát valamiféle befolyásoló eszközként fölhasználni. A család legendateremtő „nagyasszonya”, akinek kezeírása korabeli újságok szélein olvasható, mint például egy közleményre, mely szerint lelepleztek egy Keley nevű szélhámos csalót – ezt is Tivadar csinálta – írta, szóval ez a hölgy kéréssel fordult Edisonhoz. Albertné kevesellte az első mondatot és kérte a kiegészítést. Innen indult a legenda, hogy Puskás Tivadar telefonközpontot talált volna fel – noha Edison csak egy *ötlet fölvetését* (suggest) említi, s ezért egy ötlet mégsem találomány! Korabeli szakírók mint az igen kiváló, roppant alapos *Odor* vagy *Vater* pedig soha, sehol nem említik a központokkal kapcsolatban Puskás Tivadar nevét. Egyébként is, amikor Edison 1911-ben – vagy még később – visszaemlékezett, már a túlvilággal kapcsolatot létesítő szerkezeteken törte a fejét. Egyebek között.

A Postamúzeumban van egy központ, amelyet sokáig a Puskás-féle központnak tekintettek. Két részből állították össze, fölül az annunciátorok – jelző jelfogók, alul a keresztlemezes váltók. A gyakorlatban a két különálló egységet a millenniumi kiállításához szerelték egy szekrényre, ez jól kivehető. Ám a keresztlemezes váltó mint egyfajta központi kapcsoló, a távírószolgálatban már

* Országos Műszaki Múzeum, 1117 Budapest, Kaposvár utca 13–15.

nagyon régen alkalmazásban volt, másrészt egy 1850-ben *Dumont* francia mérnöktől származó, szabadalmaztatott találmány mindenfajta elektromos hírközlő eszköz központosítására vonatkozott – huszonhat évvel a telefon föltalálása előtt. Ezért mondhatta *Vajda Pál* egy sok évvel ezelőtti MTESZ ankéton, hogy a telefonközpontot Puskás nem találta föl, azt nem is kellett föltalálni, mert azt már a telefon előtt föltalálták.

Valamivel több eredménnyel kecsegtetett a telefonhírmondóra vonatkozó dokumentumok keresése. Ami azokból 1981-ben sejthető volt, mára teljesen bizonyossá vált.

Két szabadalmi bejelentés ismert. Az első – tisztán Puskás Tivadar szerzőségű – *szolgáltatást* ír le. Egy telefonelőfizető legyen a Hírmondó stúdiójára kapcsolható, ahol egy bemondó rendszeren híreket olvas a mikrofonba. Aki hallgatni akarja, egyszerűen kérje csak a kapcsolását a központtól – mint bárki más előfizetőét. Valószínűleg előfordul, hogy egyszerre többen hívják, de emiatt, hogy az előfizetők a fémes kapcsolat révén egymást ne hallhassák és egymás között ne beszélhessenek, Puskás az előfizetők áramkörébe egy-egy indukciós tekercset, vagy ahogy akkor nevezték: indítóorsót helyezett el. Ezzel a megoldással a szolgáltatás a telefon hálózatát használta volna.

Hasonlóra példát Puskás bizonyára Párizsban láthatott – mert valóban érdeklődött a technikai újdonságok iránt. Ott volt *Ader* bemutatóján, aki mikrofonokat szerkesztett és gyártott, s hogy jószágukat bizonyítsa, néhányat elhelyezve az opera színpadán – közvetítette az előadást. *Pap János*, Puskásról írott kiváló *életregényében* pedig arra hivatkozva, hogy Puskás Tivadar később telefonhírmondót szabadalmaztatott – azt a párizsi bemutatót is az ő nevéhez fűzi. Nyilván a fordítottja az igaz, Puskás az ötletet hazahozta – 1882-ben egy operai közvetítést itthon ő is megrendezett – aztán egy remek ötlettel ált elő: a színházi előadás helyett híreket közvetítsenek a mikrofonok. *Kitalált* egy szolgáltatást, de nem talált föl új technikai eszközt, berendezést. Szabadalmi igénye egy új szolgáltatásra és nem találmányra vonatkozott.

Azt viszont látta, hogy a műszaki megoldás nem kielégítő és ezzel nem lesz az elképzelésből kiterjedt és jól jövedelmező szolgáltatás. Segítségül hívta *Szmazsenka Nándor* mérnököt, a budapesti telefonhálózat igazgatóját. Szmazsenka az indítóorsók tanulmányozása közben rájött arra, hogy ha a primer menetekre nem a szokásos áramkört kapcsolja, hanem a beszélő áramköre által – s egy másik orsóval – indított szekunder áramkört, az orsók akkor is megfelelnek feladatuknak. Ez a felfedezés lehetővé tette egy külön hálózat megépítését, ráadásul óriási megtakarítással a vezetékekben, s már igazán tetszés szerinti áramkör bekapcsolásával. Ez a – most már Puskás–Szmazsenka szerzőségű – leírás mint pótbjelentés szintén megtalálható a Postamúzeumban őrzött Puskás-hagyatékban. De Szmazsenka – mint a hírmondó műszaki berendezése megalkotójának – neve kiesett az utókor emlékezetéből.

Amikor 1993-ban a Telefonhírmondóról megjelent e sorok írójának egy cikke a Magyar Nemzet-ben, néhány nap múlva Szmazsenka egyik unokája is írógép mellé ült. Közlése megdöbentő volt, érdemes kissé hosszabban idézni:

„...egész családnak sok keserves órát szerzett az a tény, hogy valahányszor a telefonhírmondó vagy annak létesítése valahol szóba került, mindig csak Puskás Tivadart emlegették, róla neveztek el iskolát, utcát stb. Ön az első, aki leírta az igazságot, hogy a tulajdonképpeni létrehozója nagyapám volt... Nagyapám nemcsak mérnöki tudását, hanem minden pénzét is befektette a vállalkozásba kölcsön formájában. De abban az időben »úri emberek között« nem volt szokás elismervényt kérni a kölcsönadott pénzről, mert minden Puskás neve alatt ment.

Puskás T. felesége arisztokrata származású asszony volt, ők Párizsban éltek és csak néha voltak Pesten. Olyankor egy szállodában béreltek lakosztályt, fiakkereken jártak és nagyvonalúan éltek. Nagyapám pedig csak fizette az embereket, Puskás pedig mindig hitegette őt, hogy mindent megkap. Mikor nem volt több pénze és Puskás nem tudott fizetni, a szállodában egyik este Puskás úr több altatót vett be a kelleténél és másnap reggel holtan találták. Ekkor szegény nagyapám megtöltött egy hátizsákot szénnel, felült egy dunai propellerre és a Dunába ugrott. Hogy elkerülje az életösztön esetleges felébredését, ez okból tette a hátára a nehéz zsákot. Így lett öngyilkos, mert még nagyanyámnak sem merte bevallani, hogy minden pénze odaveszett, hiszen

